

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

Алимбеков А.

**ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА «КЫРГЫЗ
ЭТНОПЕДАГОГИКАСЫ» ОКУУ ДИСЦИПЛИНАСЫН
МОДЕЛДЕШТИРҮҮ ТАЖРЫЙБАСЫ**

Алимбеков А.

**ОПЫТ МОДЕЛИРОВАНИЯ УЧЕБНОЙ
ДИСЦИПЛИНЫ «КЫРГЫЗСКАЯ ЭТНОПЕДАГОГИКА»
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ**

A. Alimbekov

**EXPERIENCE OF MODELING THE EDUCATIONAL
DISCIPLINE «KYRGYZ ETHNO PEDAGOGY» IN HIGHER
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

УДК:37:371.126:372.2:378.937

Макалада өсүп келе жаткан жаш муундардын өз элинин байыртан калыптанган ата бабаларынын нарктуу салттарынын мураскери катары калыптанышы башка факторлор менен бирге мугалимдердин этнопедагогикалык компетенттүүлүгүнөн көз каранды деген акыйкат ортого коюлат. Ушул муктаждык жогорку окуу жайларда болочок мугалимдерди салттык педагогикалык маданият тууралуу системдүү билимдерге ээ кылууга багытталган «Кыргыз этнопедагогикасы» нормативдик окуу дисциплинасын иштеп чыгууну шарттайт. Аталган дисциплинанын мазмунун иштеп чыгууда илимде буга чейин калыптанган методологиялык принциптер жана методдор жетекчиликке алынган. Изилдөө процессинде этнопедагогика дисциплинасы жогорку окуу жайлардагы тарбиянын тарыхы жана теориясы менен туташ биримдиктеги билимдер катары аныкталды. Негизги булактары тарых, тил, фольклористика этнология, лингвистика жана педагогика болуп эсептелет. Этнопедагогика дисциплинасынын милдеттерин, сабакты өздөштүрүүдөн күтүлгөн натыйжаларды жана сабактын окуу материалдарын тандап иргеп конструкциялап чыгуу үчүн макалада репрезентативдүүлүк (фактылардын акыйкатты аныктоо дарамети), тарыхый жана социомаданий чен-өлчөм, илимийлүүлүк (илимдин натыйжаларына негизденүү), этнопедагогикалык билимдердин идеал жаратуучу потенциалына таянуу, кесип багыттуулук сыяктуу бир катар критерийлер сунушталган. Жогорку айтылгандар менен бирдикте макалада дисциплинаны өздөштүргөндөн кийинки студенттердин компетенциялары, күтүлүүчү натыйжалар таризделген.

Негизги сөздөр: кыргыз, элдик педагогика, этнопедагогика, билим, тарбия, студент, дисциплина, мугалим, жогорку окуу жайлар.

В статье рассматривается вопрос зависимости формирования личностных качеств подрастающего поколения как носителя этнокультуры наряду с другими факторами и от этнопедагогической компетентности учителей. Данная потребность обуславливает введение в вузах новую учебную дисциплину по «Кыргызской этнопедагогике». В разработке содержания названной учебной дисциплины руководствовались методологическими принципами и методами выработанные педагогической наукой. В процессе исследования этнопедагогика как отрасль научного знания и учебной дисциплины определена как новое направление интегрирующий в себя синтез знаний теории и истории воспитания. Основными источниками его является история, язык, фольклористика, этнология, лингвокультура и педагогика. В статье для определения задачи и ожидаемых результатов после усвоения учебной дисциплины, а также для отбора и структурирования содержания этнопедагогического компонента профессионального образования предложен ряд критериев таких как профессиональная направленность, научность, репрезентативность, идеалоформирующий потенциал, исторический и социокультурный контекст. Наряду с выше изложенными в статье определена ожидаемые результаты образования и компетенции студента по завершении освоения программы учебной дисциплины.

Ключевые слова: кыргыз, народная педагогика, этнопедагогика, образование, воспитание, студент, дисциплина, учитель, высшие учебные заведения.

The article addresses the issue of the dependence of the formation of personal qualities of the younger generation as a carrier of traditions and customs of ancestors, along with other factors and the ethnopedagogical competence of teachers. This need determines the introduction of a new academic discipline in higher education in Kyrgyz ethnopedagogy. In developing the content of this academic discipline, we were guided by the methodological principles and methods developed by pedagogical science. In the process of research, ethnopedagogy as a branch of scientific occupation and academic discipline is defined as a synthesis of knowledge of the theory and history of education. Its main sources are history, language, folklore, ethnology, linguistic culture and pedagogy. In the article, to determine the task and expected results after mastering the discipline, as well as to select and structure the content of the ethno-pedagogical component of vocational education, a number of criteria such as professional orientation, scientific character, representativeness, ideal-forming potential, historical and sociocultural context. Along with the foregoing, the article determines the expected results of the education and competence of the student upon completion of the development of the program of academic discipline.

Key words: *Kyrgyz, folk pedagogy, ethnopedagogy, education, upbringing, student, discipline, teacher, higher educational institutions.*

Учурда дүйнөдөгү бардык улуттар өзүнө таандык бөтөнчөлүктөрүн сактап калуу, өз маданиятынын уникалдуулугун белгилөө, жаш муундардын улуттук этникалык иденттүүлүгүн калыптандыруу жаатында активдүү иш аракеттерди жасоодо. Түпкүлүгүндө адамзаттык асыл нарктарды улуттун уңгу нарк дөөлөттөрү менен айкалыштыруу, муундарды манкурттуктан сактап жеке адамдын ошондой эле бүтүндөй этностун өзүнө таандык руханий маданий автономдуулугунан ажырап ара жолдо калбашына бөгөт койот. Мындай шартта бул ишти алдыга жылдыруучу долбоорлор менен программалар сан жагынан артып жаткандыгы табийгый көрүнүш. Ошону менен бирдикте алардын кайтарымдуулугу оболу мугалимдин этнопедагогикалык даярдыгынан көз каранды экендигин турмуш ырастап олтурат. Этнопедагогикалык даярдык системдүү феномен катары жогорку окуу жайларда атайын айрымалуу дисциплинанын алкагында жүргүзүүнү талап этет. Азыркы жогорку окуу жайларда жаңыдан кирип калыптанып бара жаткан «Кыргыз этнопедагогикасы» дисциплинасы дал ушул зарылдыктан улам жаралган. Тилекке каршы бүгүн этнопедагогика Кыргызстандын көпчүлүк университеттеринде милдеттүү жана тандалма сабактардын сабына кирген менен анын мазмунун долбоорлоо маселесинде жетишкендиктерге караганда кемчиликтер арбын. Айрым окуу жайларда мындай сабактардын мазмуну кез кезде гана “элдик педагогика” жана “этнопедагогика” терминдерине таянганы болбосо

талдоо ыгы жана жалпы таанымдык натыйжасы этнография, фольклор таануу билимдеринен анчалык айырмаланбайт.

Жогорку педагогикалык билим берүүнүн мазмунун этнопедагогикалык негизде өркүндөтүү бүгүнкү күндөгү өзгөрүүлөрдүн гана жемиши эмес. Педагогика илиминин тарыхында элдик педагогикалык акыл ойлорго таянуу туруктуу салт экендигин Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский, Л.Н. Толстой, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский сыяктуу классиктердин мурастарынан көрүүгө болот.

Бүгүн этнопедагогиканын илим катары өзүнө таандык табияты, предмети аныкталган. Г.Н. Волков «элдик педагогика» жана «этнопедагогика» ортосундагы чекти ачык жана так ажыраткан. Элдик педагогика элдин таалим-тарбия идеяларын, тажрыйбаларын мүнөздөөгө карата айтылса, ал эми этнопедагогика теориялык ой жүгүртүүлөрдүн, илимдин сферасы [1, 4-б.].

“Этнопедагогикалык билимдер” категориясы А.Э.Измайлов, Э.Д.Днепров, Ю.А.Рудь, А.М.Сафин, М.И.Степелмахович, Я.И.Ханбиков, А.Ф.Хантибидзе, Е.Л.Христова, ж.б. окумуштуулардын эмгектеринде ошондой эле биз тарабынан ЖОЖ студенттери үчүн даярдалган “Кыргыз этнопедагогикасы” аттуу окуу куралда [2] талдоого алынган. Аталган маселе мугалимдерди этнопедагогикалык жактан даярдоонун контекстинде бизге таандык монографияда [3], бир катар макалаларда [4] да атайын анализдин объекти болгон [5].

Бул макаланын мазмундук өзөгүн этнопедагогиканын билим тармагы катары өзгөчөлүктөрү түзөт. «Этнопедагогика» эң обол гуманитардык илимий билимдердин жаңыдан түптөлгөн тармагы. Бул ыңгайда этнопедагогиканы жалпы эле элдик (табигый, мектептен тышкаркы, салттуу) тарбиянын тарыхы жана теориясы катары кароо негиздүү.

Этнопедагогика гуманитардык илимдердин ичинен тарых, фольклористика этнология, лингвомаданият жана педагогика менен тутумдаш жана чектеш. Демек, этнопедагогика эл таануу багытындагы көптөгөн билимдердин таалимдик багытта өзүнө синтездеген дисциплиналар аралык билим тармагы. Анткени анын мазмунунда тарыхый-этнологиялык, философиялык, фольклордук, лингвомаданияттык жана педагогикалык билимдер синтезделет. Бул этнопедагогикалык билимдер ар кайсы булактардан алынган негизсиз, баш аламан, байланышсыз өз алдынча педагогикалык билимдерден турат дегендик эмес.

Этнопедагогикалык билим эки компоненттен турат: теориялык жана эмпирикалык (фактологиялык). Элдик педагогикадагы фактылардын, окуялардын,

көрүнүштөрдүн эбегейсиз көптүгү алардын арасынан көз караш, түшүнүктөрдү, идеяларды бөлүп алууну татаалдаштырат.

Этнопедагогикада теориялык жоболор ачык калыптанган мыйзамдар түрүндө көрсөтүлбөстөн, жалпыланган түрүндө берилет. Этнопедагогикалык билимдерди баяндоо, чечмелөө, түшүндүрүү жана баалоого байланыштуу билимдер өз ара байланышта жана биримдикте көрсөтүлөт.

Этнопедагогикалык билимдерге таалим-тарбиянын өткөндөгүсүнө кайрылуу, экинчи жактан келечекке багыттоо, прогностдоо функциясы мүнөздүү, б.а., мында жаш муундарды тарбиялоо процесси өткөндүн, бүгүнкүнүн, келечектин контекстинде аңдалат. Экинчиден, этнопедагогикалык билимдер аксиологиялык б. а. улуттук баалуулуктар таламынан тандалып иргелет. Бул билимдер мурдагы мезгилдерге гана таандык, “эскирип калган экспонант” эмес, анын мазмундук потенциалы, элдик турмуштун бардык кубулуштарындай эле тынымсыз өзгөрүп эл эл болуп турган чакта тынымсыз жашоосун уланта бермекчи. Этнопедагогикалык билимдердин татаал табияты сунушталган курстун мазмундук чектерин тандап алууда тыкыр ойлонуштурулган критерийлерди жетекчиликке алууну талап этет.

Бул жөнүндө атактуу этнопедагог Г.Н. Волковдун жана өзүбүздүн изденүүлөрүбүзгө [1] таянуу менен төмөнкү принциптерди жетекчиликке алууну эп көрөбүз:

Репрезентативдүүлүк - этнопедагогикалык билим берүүнүн мазмуну элдик маданияттын көп катмарлуу дөөлөттөрүнүн арасынан тыкыр тандалып алынган типтүү фактылардын, түйүндүү түшүнүктөрдүн, өзөктүү идеялардын негизинде түзүлүп курагынын талап этет.

Этнопедагогикалык фактынын маңызын ачып жатып, анын төмөнкүдөй жагдайларын эске алуу абзел. Биринчиден, фольклор менен элдик педагогиканын тажрыйбасындагы эмпирикалык факты ажырата билүү керек. Экинчиден, теорияны өздөштүрүүнүн негизи катары эсептелген илимий билим менен фактынын ортосундагы биримдикти эске алуу абзел. Этнопедагогикалык факт – бул этномаданий тарбиянын “клеткасы”. Этнопедагогикалык фактыларды талдоо – алардын ортосундагы себеп - натыйжалык байланыштарды аныктап, жалпылоого, ошондой жол менен тигил же бул этнопедагогикалык билимдердин өзөктүү маңызын ачууга мүмкүндүк жаратат.

Тарыхый жана социомаданий чен-өлчөм. Бул критерий элдик педагогикалык билимдерди өтүмүш, учур чак, келечектин контекстинде акыл сыдыргы-

сынан өткөрүп, мезгил сыноосунан өткөн прогрессивдүү дөөлөттөрүн гана педагогикалык билим берүүнүн мазмунуна жалгаштырууну талап кылат.

Илимийлүүлүк. Анын мазмунундагы негизги түшүнүктөр, жоболор, теориялык маселелер этнопедагогика илиминин өнүгүшүнүн соңку талаптарына шайкеш келишин шарттайт.

Этнопедагогикалык билимдердин мазмуну этномаданий тарбияны негиздөөчү фундаменталдык идеялардын, концепциялардын, мыйзамдардын, мыйзам ченемдүүлүктөрдүн, негизги категориялардын жана түшүнүктөрдүн негизинде конструкциялоону талап кылат.

Теорияга терең маани берүү, этнопедагогикалык категориялардын жана түшүнүктөрдүн маңызын түшүнүү мугалимге этномаданияттык тарбия берүү процессин максаттуу, илимий негизде ишке ашырууга, өзүнүн ишмердүүлүгүн жетишкендиктерин жана кемчиликтерин илимий критерийлердин негизинде анализдөөгө, долбоорлоого жана коррекциялоого мүмкүндүк берет.

Этнопедагогикалык билимдердин *идеал жаратуучу* потенциалын эске алуу абзел. Идеал категориясы этнопедагогикалык билим берүүнү түзүүнүн дидактикалык талаптарынын борборунда турат. Этнопедагогикалык билим берүүнүн мазмуну адамзаттын узак тарыхында дайыма өлбөй өчпөй жетектөөчү кудуретке ээ болгон гуманисттик дөөлөттөрдөн турушу абзел. Тике айтканда этнопедагогикалык билимдер “Конкреттүү элдин тарбиялоо системасында кандай жакшы нерселер бар? деген суроого ачык жооп бериши зарыл.

Кесиптик багыттуулук. Этнопедагогикалык билим берүүнүн структуралык системасы болочок мугалимдерди даярдоо мүмкүнчүлүгүнө ылайык келиши зарыл.

Бул сабакты үйрөнүү иш аракеттеринин негизинде болочок мугалимдер төмөнкүдөй кесиптик-педагогикалык сапаттарга ээ болушу зарыл: элдик педагогикалык рухий-ыймандык нарк-дөөлөттөрдү сактоого, окуп-үйрөнүүгө, иликтеп-изилдөөгө жана жайылтууга чын-ыкластуу ынтызарлык; этнопедагогика, элдик педагогика, этномаданий таалим-тарбияга байланыштуу негизги түшүнүктөрдү, категорияларды, илимий-методикалык концепцияларды ачыктай билүү; элдин жашоо-турмушу, улуттун кулк-мүнөзү, жигер-дымагы, менталдык-психологиялык сапаттары, педагогикалык көз караштары, тарбия тажрыйбалары, адептик-этикалык салттары жөнүндөгү башка сабактардан алган илимий билимдерин иретке салуу, өркүндөтүү; элдик педагогикалык дөөлөттөрдү

тынымсыз өнүгүү абалында түшүнүү жана этномаданий таалим-тарбия жумуштарын проектилөөдө эски менен жаңынын элементтерин дайыма терең талдап, кылдат эске алууга умтулуу; этномаданий таалим-тарбия жаатында программалык, дидактикалык материалдарды долбоорлоо боюнча баштапкы тажрыйбага ээ болуу; этнопедагогикалык илимий адабияттарды үйрөнүү, ошондой эле фольклордук, турмуштук фактыларды илимий-педагогикалык өңүттөн талдап илимий тыянак жасай билүү.

Биздин тажрыйбабыз этнопедагогикалык билимдердин мазмундук чектери илимий - теориялык билимдер менен бирдикте аны турмуштук салттык педагогикалык акыл тажрыйбалар менен өнүктүрүлүшү абзелдигин көрсөттү. Мындай билим тажрыйбалардын ордун убагында К.Д. Ушинский "Адамдар өздөрү жашаган чөйрөнүн таасири астында өсүшөт жана тарбияланышат, демек, алардын жана дүйнөсүнүн калыптанышында ошол чөйрөнүн таасири чечүүчү мааниге ээ" - деп адилет белгилеген [6, 432-б.]. Этномаданий таалим-тарбия чөйрө адамдын акыл сезимине, ишенимдерине, таасир этүүгө дараметтүү "жандуу педагогикалык билимдерге" бай. Асылында, эл турмушу этнопедагогикалык билимдердин булагы – бул дал өзү. Этнопедагогика курсунун контекстинде М.Лоланинин имплициттик башкача айтканда тексттер аркылуу эмес, жандуу баарлашуу аркылуу алынуучу билимдер жөнүндөгү тезиси өзгөчө актуалдуулукка ээ болот. Ушуга байланыштуу биз Б.С. Братустун психолого-педагогикалык билимдерди анын ичинде этнопедагогиканы сырттан өздөштүрүүгө болбойт деген оюун толук колдойбуз [7, 115-б.].

Ырасында элдик педагогикалык билимдер элдин жандуу турмушу менен ажырагыс биримдикте салт, үрп адат, элдик билим, элдик өнөр катарында жашап келет. Элдик педагогикалык билимдердин жандуу алып жүрүүчүлөрү менен жолугушуу алардын акыл тажрыйбасы менен таанышуу, камыр-жумур аралашып жакындан таасир алуу болочок мугалимдин кесиптик-педагогикалык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн жаңы формасы болуп эсептелет.

Биздин пикирибизде болочок мугалимдердин эл турмушун, анын жандуу тарбиялык тажрыйбасын жеринен таанып билүү иш аракеттерин уюштуруусуз аталган дисциплинаны окутуу өз максатына жетпейт. Бул жагдайда жогорку окуу жайларда "Кыргыз этнопедагогикасы" дисциплина туташ экспедиция формасында "Этнопедагогикалык практика" уюштуруу боюнча биздин тажрыйбабыз кайтарымдуулугун көрсөткөн.

Окуу программасынын соңку бөлүмү этномаданий тарбиянын методикалык аспектинде процессине арналган. Бул бөлүмдүн негизги максаты болочок мугалимдерди элдик педагогикалык билим жана тажрыйбаларды мектептин окуу тарбия процессинде орундуу колдонуу боюнча баштапкы тажрыйбага ээ кылуу.

"Кыргыз этнопедагогикасынын" нормативдик курсу Кыргызстандын бардык окуу жайларында окутулбаса да ага байланыштуу оптималдуу тажрыйба түзүү аракети кыйла активдешкен. Ошону менен бирдикте бүгүнкү күндө илимий билим катары кыргыз этнопедагогикасынын баардык компоненттеринин калыптанышы жөнүндө айтууга болбойт, бул үчүн көп убакыт жана көптөгөн ар түрдүү илимий изилдөөлөр талап кылынат.

"Кыргыз этнопедагогикасы" курсунун тагдыры, келечеги – аны окуткан окутуучунун кесиптик компетенттүүлүктөрүнөн көз каранды. Ал этнопедагогикалык ой жүгүртүүсү кеңири, улуттук каада-салт, үрп-адат, расым-жөрөлгөлөрдүн элдик педагогиканын көөнөрбөс үлгүлөрүнүн насыят-осуяттарынын түпкү маңызын терең түшүнгөн жана бул багытта илимий иликтөө жүргүзүүгө ыкластуу, жөндөмдүү, дасыккан педагогдордон болууга тийиш.

Адабияттар:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед.учеб. заведений. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 176 с.
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы: Окуу куралы. - Б.: КББИ, 1996. - 80 б.
3. Алимбеков А. Теория и практика этнопедагогической подготовки учителя в системе высшего педагогического образования: Монография. - Б.: ОГПИ, 2009. - 150 с.
4. Нажимидинова А.Э. Модель развития у студентов этнопедагогической компетентности на основании фольклора кыргызских детей. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2016. - №10. - С. 291-294
5. Байтова Ф.Т. Результаты опытно-экспериментальной работы по этнопедагогической подготовке будущих учителей, посредством эпоса «Манас». // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2014. №6. - С. 108-112.
6. Ушинский К.Д. О нравственном элементе в русском воспитании. // Собр. Соч., Т.2. - М.-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1949. - С. 425-489.
7. Братусь Б.С. Нравственное сознание личности. Психологическое исследование. - М.: Знание, 1985. - 149 с.
8. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). - М.: Совершенство, 1998. - 608 с.